

č. 1: Představení

Rukověť obsahuje:

- Bonusy - Lingvistické perličky - Chyby excerpované při výzkumu
- Literatura – Mého výzkumu plus kolegyně Magdalény Rysové
- Kontakt: e-mail

č. 2: Sto jeden žák, či sto jedna žáků

3 typy shody mezi složeným číslovkovým výrazem (SČV) a počítaným předmětem:

1) Singulár

Shodu se řídí podle komponentu SČV na místě jednotek.

Např. *pět/šest/sedm/osm/devět/deset/dvacet lingvistů*, ale *dvacet jeden lingvista*, jako *jeden lingvista*, *dvacet dva/tři/čtyři lingvisté*, jako *dva/tři/čtyři lingvisté* nebo *dvacet jedna kráva šla*

2) Numerativ

U číslovek vyšších než čtyři je počítaný předmět ve tvaru genitivu plurálu, tzv. numerativu.

Např. *pět mužů*, *šest/sedm/osm/devět/deset/dvacet/dvacet jedna/dvacet dva/dvacet tři/dvacet čtyři/dvacet pět lingvistů atd.* nebo *dvacet jedna krav šlo*

3) Inverzní číslovka

SČV je vytvořen „inverzně“, tj. pořadí jednotek a desítek je prohozené. Počítaný předmět vyjadřujeme plurálem genitivu, tzv. numerativem.

Např. *jednadvacet/jednadvacet lingvistů*, *jednadvacet/jednadvacet lingvistek* nebo *jednadvacet krav šlo*

č. 3: Výzkum

Proč jsme zkoumali tuto problematiku?

- Tvary spojení se odlišují, přestože označují tutéž **skutečnost**.
- Mluvnice a příručky neposkytují **žádné vodítko**, kdy a jak určitý typ shody použít.
- **Problematický výklad** především ve školách a kurzech pro cizince učící se česky.

Cíle výzkumu:

- Popsat obecné tendence – jaký typ se vyskytuje nejčastěji, zda je rozdíl mezi psaným a mluveným projevem, čemu se dává přednost.
- Vliv některých kategorií na použitý typ shody (rod počítaného předmětu, číselná hodnota složeného číselného výrazu, lexikální obsazení apod.)

Materiál výzkumu

č. 4: ČNK

ČNK – syn2000, syn2005, syn2006pub

= celkem 757 výskytů požadovaného spojení,

SČV s počítaným předmětem (nehledali jsme inverzně tvořené SČV)

= 651 výskytů z publicistických textů, nejčastěji deníků a týdeníků (Mladá fronta, Lidové noviny, Právo)

U výskytů jsme určili:

- Typ shody, Gramatický rod počítaného předmětu, Číselnou hodnotu SČV

č. 5: Anketa

- 56 studentů (14-19 let) Gymnázia Na Pražačce v listopadu 2008
- 23 úloh
- Typy úloh v anketě:

1) Řada čísel – 1 úloha

Př.: Napište slovy čísla od 19 do 23

2) Slovní přepis – 19 vět

- Přepis číselného výrazu
- Sklonění počítaného předmětu
- Časování slovesa

Př.: 31 (byť) (mít) celkem 101 (pokoj).

3) Volba z možností – 3 úlohy

Př.: Zvolte správnou odpověď

- Turnaje se zúčastnilo dvacet jedno družstvo.
- Turnaje se zúčastnilo dvacet jedna družstev.
- Turnaje se zúčastnilo jednadvacet družstev.

Jiné řešení:

Co jsme zkoumali v anketě?

- Jaký je úzus rodilých mluvčích, snaha o zachycení mluvené češtiny
- Některé závěry plynoucí z ČNK – šlo nám je ověřit (Bohužel výzkum probíhal současně s analýzou ČNK, takže jsme neověřili všechny jevy – možnost na tématu stále pracovat!)

č. 6: ČNK

Ve výskytech převažuje shoda numerativ nad singulárem v poměru 2:1.

č. 7: Anketa

Relevantní odpovědi

Převahu potvrdila i anketa dokonce v ještě vyšším poměru:

- 96 % (1161 odpovědí) všech relevantních odpovědí – pomocí numerativu (numerativ i inverze zároveň)
- 3 % pomocí singuláru
- 1 % obě odpovědi

Výjimky:

- Nepochopení zadání – doplňovali řadové číslovky př. 2
- Specifické lexikální obsazení (hlas) – př. 6 a 17 – viz dále
- Nepřímý pád, větněčlenská platnost – př. 15 (viz dále)

č. 8: Odpovědi s možností volby

Mohli zaškrtnout více odpovědí, ale zvolili takto:

- Výrazná převaha numerativu
- Druhý nejpoužívanější – inverzní
- Nízké využití singuláru

č. 9: Pád

Přímo jsme ho nezkoumali, jen jsme si všimli těchto tendencí:

Pád se ukázal jako vlivný faktor:

Anketa – pokud nejde o přímý pád, tak se (viz dále)

- Počet relevantních odpovědí se snižuje
- Počet variant odpovědí se zvyšuje

ČNK – jen letmo jsme ho prošli:

Zatím se zdá, že nominativ a akuzativ využívá více numerativu a nepřímé pády jsou na vážkách.

č. 10: Přímý pád x nepřímý pád

Odpovědi, kde jsou jen přímé pády

= 4 varianty odpovědí, jen jedna odpověď nerelevantní

= výrazná převaha jednoho typu shody

Odpovědi, kde je nepřímý pád (instrumentál)

= velká variabilita odpovědí

= 21 variant odpovědí z toho 5 pouze relevantních

= Pouze 30 relevantních odpovědí po změně pádu

č. 11: Číselná hodnota

- ČNK poskytl celkem 67 variant číselných hodnot jednotlivých SČVsJ (21, 31, 41, ..., 101, 121, 131, ..., 201)
- nejvíce se objevovala číselná hodnota 21 - celkový počet 240 výskytů v ČNK
- Vyskytovaly se jen číselné hodnoty v rámci desítek a stovek.
- Vyšší číselné hodnoty se vyskytovaly jen zřídka.
- Ve většině případů převažoval numerativ.
- Výjimku tvoří pouze číslovka sto jedna (101), u níž převažuje singulár. Maskulina inanimata využívají ve spojení s SČVsJ s číselnou hodnotou 101 pouze singulárové (nepotvrzeno anketou)

101 (zkrátit)

- Nevžil se inverzní tvar – genitiv se nemůže opřít o analogický tvar

- Číslovka *jedna* vystupuje výrazněji z číslovky 101, čímž roste potřeba vytvořit singulár. Domníváme se, že mluvčí pravděpodobně rozděluje SČV na stovky a jednotky. Jakási spojnice, kterou představuje číselná hodnota na místě desítek, chybí, resp. má nulovou hodnotu. To může vést mluvčího k rozdělení SČVsJ typu 101, 201, ..., 901 na samostatné skloňování jednotek na místě stovek a samostatné skloňování číselných hodnot na místě jednotek, protože mluvčí zřejmě nemá potíže skloňovat samostatnou číslovku *jedna* (*jeden chlapec, jednoho chlapce, jednomu chlapci, apod.*). Navíc číslovku *jeden* využíváme i jako neurčité zájmeno. Např.: „Říkal mi to jeden známý.“

SČVsJ s vyšší číselnou hodnotou, které mají na místě desítek a stovek nulovou číselnou hodnotu, např.

1001, 2101, 68001 apod., dávají pravděpodobně taktéž přednost shodě typu č. 1 (viz příklad z ČNK).

Domníváme se, že k použití shody typu č. 1 v těchto případech vedou podobné důvody jako u SČVsJ, které mají na místě desítek nulovou číselnou hodnotu. Nicméně by bylo zapotřebí ověřit tuto hypotézu z jiných zdrojů než z ČNK, kde jsme našli jen následující příklad.

ČNK (1001 milion):

Na zaplacení prací, které už firmy na kostele udělaly, schází <tisíc jeden milion> korun.

č. 12: Rod

= Rodová příslušnost **slov neprokázala přímý vliv** na typ použité shody mezi SČVsJ a počítaným předmětem, neboť rod počítaného předmětu nevyžaduje konkrétní typ použité shody.

= V tomto ohledu se zdá být **směrodatnější lexikální obsazení počítaného předmětu**. – všimli jsme si výrazných zástupců v jednotlivých rodech.

= Tím jsme se vrhli k lexikální analýze.

č. 13: Sémantické a lexikální obsazení

= 28 nejčastějších slov, které se v ČNK opakovaly minimálně čtyřikrát.

= Sestupně jsou nejpočetnější tato slova: *procento, milión, léto, tisíc, koruna, člověk, den, rok, minuta, hodina* atd.

= Celkem tvořili 60 % všech výskytů.

= lexikální význam se zužuje v některých případech, jindy jsou lexikální významy vázané na konkrétní typ shody – minuta, hlas

Např.: „U slova „*hlas*“ se v ČNK objevily pouze ty výskyty, v nichž má slovo „*hlas*“ význam jako projev mínění nebo názoru.“

Jednotlivé skupiny:

- **časoprostorovou jednotku** – času (*vteřina, minuta, hodina, den, měsíc, léto, rok*) nebo délky (*centimetr, metr, kilometr*),
- **množství** (*procento, bod, kus*)
- **peněžní či číselnou hodnotu** (*koruna, tisíc, milión, miliarda*)
- **označují osoby** (*člověk, osoba, žena, dítě, chlapec, poslanec*).
- **Jednotlivá slova** – kus, Rok, Procento, Minuta, Měsíc, Člověk, Tisíc, Hlas, Místo, Případ

č. 14: Jednotky času

- **Jednotky času a jednotky délky**
- specifickou skupinu slova, která označují **jednotky času** (*léto, rok, měsíc, den, hodina, minuta, vteřina*) nebo **délky** (*kilometr, metr, centimetr*)
- Spatřujeme zde určitou **tendenci v poměrovém rozložení výskytů** shody numerativu a singuláru.
- U každého substantiva jsme zjistili, že hodnota poměru počtu výskytů singuláru k počtu výskytů numerativu stoupá s tím, jak se zmenšuje reálná časoprostorová hodnota dané jednotky.

Ilustrace = jak se zmenšuje reálná hodnota jednotky, tím stoupá potřeba užití singuláru

= neověřená hypotéza, hodnoty poměrů jsou kolem tendenční křivky příliš **rozkolísané** – další výzkum!

Slova „minuta“ a „vteřina“, popř. „sekunda“, stejně jako „metr“ a „centimetr“ se nejčastěji vyskytovala v textech **sportovního zpravodajství**.

Právě ve sportu **rozhoduje o vítězi každá vteřina nebo každý centimetr**, v reportážích se věnuje velká pozornost přesnosti časového údaje.

MINUTA: vliv funkčního stylu

- Sportovní zpravodajství:

Čtyři hodiny a <dvacet jednu minutu> bojoval o postup do 3. kola Wimbledonu šestý nasazený Korda.

(...) utkání domácí tým vyhrál za <šedesát jednu minutu> 3:0

- Pokud se číselný údaj u slova „minuta“ vyskytl v beletristické literatuře, autoři využívali pouze numerativu.

Jednoho úterního odpoledne v šestnáct hodin <čtyřicet jedna minut> jela Daphne Dhu, rozená Durogi Dorottya, hvězda Cal - Ouse Productions (...).

Měla jsem přesně <sedmdesát jedna minut> na to, abych se dostala k Hilary.

- Minuta“ v lexikálním významu geometrické jednotky se shoduje se SČVsJ pouze pomocí shody typu č. 1.

(...)padesát pět stupňů, dvacet minut severní šířky a třináct stupňů <dvacet jedna minuta> východní délky.

č. 15: Tendence plynoucí z ČNK

Jednotlivá slova:

LIDÉ

příslušníci určité skupiny lidí. Plurálová podoba počítaného předmětu, resp. počítaného příslušníka určité skupiny lidí, podle našeho názoru lépe v numerativu vystihuje rovnost mezi příslušníky dané skupiny. Singulár působí, jako by více započítávala jedinečnost každé lidské bytosti. Podle nás se proto raději mluvčí přiklání více k numerativu, která jedince nevyčleňuje.

HLAS

Užití v souvislosti s hlasováním (např. v zastupitelstvu, v parlamentu apod.). Zprávy o právě probíhajícím hlasování se nejčastěji objevují v publicistických textech, kde mívají charakter oficiálního sdělení a připomínají úřední zprávu, zřejmě proto je i shoda řízena převážně singulárem. Záleží na přesném počtu hlasů, podobně jako se ve sportovních komentářích klade důraz na každou vteřinu či centimetr.

ČNK:

Zákon na ochranu zvířat odhlasoval parlament před dvěma lety <sto padesát jedním hlasem>.

(...) už v prvním kole, musí získat minimálně <sto jeden hlas> poslanců a <čtyřicet jeden hlas> senátorů.

Dohromady tak máte v padesátipětičlenném zastupitelstvu <čtyřicet jeden hlas>.

10 použití v anketě v singuláru! – nejvíce!

Zákon na ochranu zvířat odhlasoval parlament před dvěma lety 151 hlasem

8 použití v anketě v singuláru – druhý nejvyšší výskyt

Předsedou sněmovny byl zvolen 101 hlasem.

TISÍC

Je zajímavé už tím, že umí vytvořit dva tvary genitivu plurálu: *tisíc, tisíců*.

V žádném výskytu v našich datech z ČNK jsme ale nenašli spojení slova „tisíc“ s SČVsJ, které by využívalo pro utvoření shody genitiv plurálu ve tvaru „tisíců“. V obou typech shody se proto užívá shodného tvaru -
Můžeme říci *dvacet jedna tisíc* i *dvacet jeden tisíc*

Více se používá singulár:

- Může mít vliv tvarová analogie.
- Nebo potřeba vyjadřovat se přesně, podobně jako u jednotek délky a času.

KUS

Chová se jako kontajnerové slovo – slova jako nádoby, kontajnery – vyžaduje lexikální doplnění dalším slovem – většinou chceme říct – čeho je x kusů – např. 31 kusů pralinek/nábytku

Zajímavé: u pomnožných a hromadných substantiv se vždy numerativu

Naše zjištění podporuje i to, že lexikální význam slova „kus“ v singuláru má specifické významy a používá se v ustálených spojeních.

Např.: *ušel kus cesty, viděl kus světa, vykonat kus práce*. Specificky by se dalo užít numerativu ve významu kus jako čin, výkon: *Bylo to dvacet jedna mistrovských kusů*, ale i zde by bylo podle naší hypotézy vhodnější použít shodu typu č. 1: *Byl to dvacet jeden mistrovský kus*.

Např.:

V obchodě měli dvacet jedna kusů vidlí/hodinek/houslí/kalhot/dveří

MĚSÍC

pouze pomocí numerativu

To bylo dokončeno za neuvěřitelných <dvacet jedna měsíců>.

Při vyhledávání na internetu byly nalezeny výskyty se shodou typu č. 1, ale ta se vyskytovala pouze v oficiálních, úředních dokumentech, např.: *„Celková doba provádění této společné akce je dvacet jeden měsíc.“* In: *Úřední věstník*

Místo

Pouze numerativ

Procento

Převažuje ze tří čtvrtin numerativ

U slovních spojení se slovem „procento“ jsme si při naší analýze povšimli vlivu větně členské platnosti a aktuálního členění větného

= pokud spojení se slovem „procento“ využívá shody typu č. 1, stojí často ve výpovědi v pozici podmětu.

ČNK: *Jen osm procent z nich se nebude v televizi dívat na jediný zápas, <čtyřicet jedno procento> hodlá sledovat pokud možno vše, (...).*

<Dvacet jedno procento> si naopak myslí, že občané mají celou řadu možností, jak chránit (...).

<Šedesát jedno procento> dotázaných by ani nechtělo vidět záznam prezidentovy výpovědi a naprostá (...).

č. 16: Rok

- Slovo „rok“ se v ČNK vyskytlo ve tvaru numerativu.
- ČNK 13 (singulár - rok): 73 (numerativ – roků a let, z toho roků jen 4x)

- Stylistický rozdíl ČNK – potřeba ověření:

Numerativ (let): - běžné

Bylo jí <padesát jedna let> a její hlas byl dosud krásný.

Numerativ (roků): příznakový – úcta, knižní

Josefovi je nyní <devadesát jedna roků>, jeho paní devadesát.

Singulár (rok): příznakový - expresivní, zdůraznění velikost číselné hodnoty, záleží na každém roce

Ani za <tři sta třicet jeden rok> od smrti Jan Amose Komenského nezmizely ze škol tělesné tresty. (LN)

na Hradčanech je k vidění betlém starý <dvě stě sedmdesát jeden rok>. (MF)

(...)dožil se <devadesáti jednoho roku> (MF)

Útulna byla včera otevřena po <sto jednom roce>. (LN)

Anketa

- Stejně zadání obou otázek – rozdílné odpovědi – vliv tvaru počítaného předmětu v zadání
- Z ankety vyplývá, že mluvčí chápou vztah *rok – (roků) – léto – (let)* tak, že forma genitivu plurálu od slova „rok“ zní „let“. = tento jev najdeme zaznamenaný pouze ve slovníku F. Trávníčka a v Synonymickém slovníku Paly a Všíanského!
- Dalo by se zkoumat rozložení v nářečí podrobněji

Český jazykový atlas nezachycuje, kde se na našem území dává přednost tvaru genitivu plurálu „let“ před genitivem plurálu „roků“.

Český jazykový atlas pouze zaznamenává výslovnostní diferenciaci na našem území ve slově „léto“, např. *léta, léto, líto, leta, léta, let* apod. Bylo by zajímavé prozkoumat tento tvaroslovný jev z pohledu nářečí podrobněji.

č. 17: Závěrečné shrnutí

Převažuje použití **numerativu**

- Psaný projev – 2:1
- Mluvený projev – převaha numerativu

O typu shody rozhoduje:

- **Pád**
- **Funkční styl**
- **Lexikální význam**

č. 18: Další tendence – možnosti pokračování ve výzkumu

Další možnosti výzkumu:

- Ověření závěrů práce:

pád – ověření všech pádů,

vliv čtyř a více místných SČVsJ, např. 1001, 2301, 4000001,

lexikální význam (hlavně skupiny – jednotky času, délky, kontainerová slova atd.)

- Funkční styl
- Větněčlenská funkce
- Aktuální členění větné: Téma-réma

Př:

Pokud SČVsJ s počítaným předmětem tvořil réma výpovědi, mělo toto spojení tendenci být v singuláru.

S těmito typy výrazů jsme se setkali především ve sportovním zpravodajství. Tuto hypotézu by bylo potřeba ověřit při dalším výzkumu.

ČNK:

Dosud spolu sehráli < dvacet jeden zápas>.

(...) mezi Žďárem nad Sázavou a Skleným najel na druhého Petra Dlouhého < sedmdesát jednu vteřinu>.

Čtyři hodiny a < dvacet jednu minutu> bojoval o postup do 3. kola Wimbledonu šestý nasazený Korda.